

Милосав Ж. Чаркић (Београд)

Семантичка обележја антонима и синтаксичка средства њихове реализације у језику поезије¹⁾

Кључне речи:
антонимија (контекстуална, њојска), антонимски њар: њрави антоними, њејрави антоними, семантичка обележја, синтаксичке стурктуруре, њојски језик, стилистичка функција (истичање конјрасја).

У овом раду аутор је покушао да открије семантичка обележја антонима и да укаже на синтаксичка средства њихове реализације у поезији као особеном језичком дискурсу. Аутор је утврдио да се различитим синтаксичким везама стварају многобројни паралелизми који антониме доводе у међузависност, при чему настају сложене семантичке структуре.

1.0. Увод

1.1. У последње време на антонимију као појаву обраћа се све већа пажња. Она се посматра у оквирима филозофије, логике, лингвистике. Зависно од научне области, обично се указује на њену природу (конјрарна и комјлеменјарна), суштину (анализа и синјеза, индукција и дедукција), разнообразност (стурктурна, семантичка, функционално–деривациона), разнородност (именичка, јлајолска, њридејска, њрилошка). Антонимија као један од

односа међу језичким јединицама захтева озбиљна проучавања која проистичу из многих теорија које се укључују у праћење разноликих начина семантизације контекста. Ипак, у овом раду нећемо се упштати у сву ту проблематику, већ ћемо, у конкретно употребљеним антонимским паровима, покушати да откријемо њихова семантичка обележја и да укажемо на неке особености које у односу на природни језик као првостепени показује поетски текст (песнички језик, језик поезије) као другостепени моделативни систем.

1) Наша истраживања су обављена на материјалу српске народне поезије, српске уметничке поезије и хрватске уметничке поезије написане на српском језику.

1.2. Основни механизам поетског језика представља паралелизам²⁾ који се остварује и преко антонимијских двочланих опозиција. У овом случају, у поетском тексту речи као прости знаци језичког система постају елементи сложеног поетског знака у виду антонимијске структуре. Тако њихова општејезичка значења као аутономна (свака реч као прости језички знак има аутономну семантику) улазећи у антонимијску структуру губе своју семантичку самосталност, аутономност, јер чине компоненте новог, поетског (контекстуалног) значења. Међутим, поетски контекст (дискурс) ствара нарочите могућности семантичких зближавања, аналогија, супротности, које се често подударују са семантичким схемама природног језика. Структурни паралелизми (којима припадају и антонимски парови) откривају суштинске односе међу употребљеним јединицама природног језика. Наиме, смисао једног од елемената може се уочити тек у његовом односу према другом елементу, из чега произилази да значење антонимијске структуре зависи од успостављеног релационог односа двају елемента. Оно се не јавља у чистом облику јер не представља резултат, стање који су садржани у простим језичким знаковима, него је оно превасходно одраз динамичног односа заснованог на двосмерној или узајамној

пројекцији двају антонимских елемената, који се у поетском језику употребљавају у стилистичкој функцији као изражајно средство за истицање контраста (Исп. Розентал 1987: 86).

1.3. Речи, лексичке јединице, улазе у речник из живог говора, из контекста. Зато оне своја значења остварују у синтагматском низу, у реченици. Отуда је цео антонимијски систем веза који је заснован на бинарној супротстављености елемената, и у поетском тексту „као изражено стилистичко средство“ (Кожина 1977: 107), у највећем броју случајева условљен њиховим синтаксичким односима. Различитим синтаксичким везама антоними се доводе у међузависност где настају сложене семантичке структуре. Помоћу синтаксичких веза антоними се постављају у одређену синтаксичку конструкцију која представља различите моделе супротности изражене у чистом облику. Контрастиране језичке јединице као елементи антонимијских структура јединство значења образују паром антонима на вишем језичком (синтаксичком) нивоу. Имајући ово у виду, покушали смо да укажемо на најкарактеристичнија семантичка обележја антонима у језику поезије, као и на синтаксичка средства њихове реализације³⁾.

2) „Структура поезије јесте структура непрекидног паралелизма, који се протеже од такозваних техничких паралелизама хебрејске поезије и антифона црквене музике до испреплетености грчког, италијанског или енглеског стиха. Али две врсте паралелизма нужно постоје – једна где је опозиција јасно обележена, и друга где је она пре прелазна или хроматска. Само се прва врста, она са обележеним паралелизмом, тиче структуре стиха – у ритму (повраћај извесног следа слогова), у метру (повраћај извесног ритамског следа), у алитерацији, у асонанци и у слику [...] Изразито обележеној врсти паралелизма припадају метафора, поређење, парабола итд., где се ефекат тражи у сличности ствари, и антитеза, контраст итд., где се он тражи у несличности“ (Норкин 1959: 13).

3) Наравно, нисмо се посебно бавили *неујтралном* и *стилемском антонимијом*. То смо оставили за неки други пут. Међутим, ако некога занимају ове врсте антонимије,

1.4. Будући да се антонимијски односи прате у језику поезије, посебна пажња усмерена је на контекстуалну, квазиантонимију као и на сва она латентна значења која су карактеристична за песнички језик. Поред тога, узгред се говори и о основним речничким, лексичким значењима (којима није потребан контекст⁴) да би се изразили њихови семантички односи). Наша истраживања су показала да се употреба антонима у поетском језику испољава у десет основних семантичких обележја, или десет појавних облика, реализованих у шездесет седам синтаксичких конструкција. Овоме треба додати и три случаја у којима се антонимски пар нашао на одстојању у контексту, без синтаксичке међувезе.

1.5. Ради што прегледнијег представљања антонимијских структура, послужили смо се уобичајеним ознакама (X и Y) за антонимски пар.

2.0. Анализа

2.1. У антонимијским структурама типа: X, а Y; X а не Y; на X, а не на Y; X, али Y; само X не Y; не X но Y успоставља се таква семантичка релација у којој се посебно

истиче један елемент наспрам другог антонимијског елемента.

- (а) X, а Y: – (1) Мој сестрићу Јован-капетане, / сан је *лажа*, а бог је *истина* (АНЕП I, 366); (2) Боже мили, чуда великога! / *Добра* коња, а *лоша* јунака (АНЕП I, 57).
- (б) X а не Y: – Стране света су се отимале за њихову / смрт која је била *йочейшак* а *не крај* (БМ I, 190).
- (в) на X, а не на Y: – Видећу ја вас и живот како играте, / *на небесима*, а *не на јави* (МЦ: Л, 96).
- (г) само X а не Y: – О благо њему: нашао је кључе. / Зна да је *само добра* ради а *не* ради *зла* (ТУ: П, 153).
- (д) X, али Y: – У трњаку, а и пред трњаком, / *Шилово* вилу, *ал ирезрео* жену (ВН: ЛП, 140).
- (ђ) не X но Y: – О синови моји соколови, / *не* будите срца *удовичка* / *но* будите срца *јуначкоја* (АНЕП II, 236).

199

У оваквим антонимијским структурама успоставља се однос између правих и неправих⁵ (контекстуалних, поетских) антонима који износи 57,14% : 42,86% у корист правих. Зависно од синтаксичке позиције двају антонима остварују се

много интересантних запажања могу наћи код Б. Тошовића у књизи *Стилистика глагола* у поглављу *Глаголска антонимија* (Тошовић 1995: 182–186).

4) О овоме види више код О. Пономарјова (Пономарјов 2000: 65).

5) Појам *нейрави антоними* преузимамо од неких српских лексиколога иако сматрамо да ово није најпрецизнији и најадекватнији термин. Истина је да постоји разлика између ових и антонима који се називају *йравим*, у којима је њихов семантички однос толико видно супротстављен да им није потребан контекст. Међутим, код тзв. *нейравих антонима* њихов антонимични семантички однос се веома тешко може одгонетнути, јер је у приличној мери прикривен, латентан; али то не значи да он не постоји. Ако се не може доказати да он делује чак и у таквом виду, онда се ни у било којој варијанти не може говорити о појави антонимије ма како се она називала: контекстуална, поетска и томе слично. Стога сматрамо да термини *йрави* и *нейрави антоними* нису адекватни за оно што се њима обележава. Међутим, извођење овога на чистину захтева много више простора. Захтева један нови рад опсежнијих размера.

различите нијансе значења. Тако у примерима типа (а) посебно се наглашава један члан антонимског пара Y у односу на други члан X. У примерима типа (б), (в), (г) уследила је негација антонимског члана Y у односу на антонимски члан X; обрнут је случај у примерима типа (ђ). У примерима (д) сугерише се разлика која иде у прилог антонимском члану X. За већину антонимијских односа (*лаж – истина, добро – лоше, њочетџак – крај, добро – зло*⁶⁾, *шћовајџи – љрезрејџи*) може се рећи да као такви функционишу и у систему српског језика као прави антоними⁷⁾. Једино у антонимским паровима (*небеса – јава, удовички – јуначки*) антонимски члан X није у складу са правом антонимијом. Детаљнијом анализом могло би се доказати да је пар *удовички – јуначки* антонимијска структура која егзистира као устаљени антонимијски паралелизам у српској

народној поезији, где лексема *удовички*, у датом контексту, значи исто што и *кукавички*, чиме се са речју *јуначки* успоставља прави антонимијски однос. Посебно је у том смислу интересантна антонимијска структура: *небеса – јава*, која због тога захтева нешто шира објашњења.

Видећу ја вас и живот како играте,
на небесима, а не на јави (мц л, 96).

У овако структурираном контексту изгледа да је песник неком врстом недоречености желео да изазове одређене недоумице (или колебања) при разумевању текста. Зато је употребљен пар *небеса – јава*, који не одражава праву антонимијску структуру⁸⁾, па се због тога може поимати и тумачити на различите начине. Ако се пође од дискурзивне информације текста и реч *небеса*, као X антонимског

- 6) Међутим, у примеру узетом из поезије М. Ракића веза *добро – зло* показује да она може функционисати и као неправи антонимски пар:

Победник вечни, увек чио,
Изван *доброја* и ван *злоја*,
Данас ко јуче што је био
Јачи од смрти и од бога (мр: п, 37).

Да би показао силину, снагу и свемоћност „тамног нагона“, Ракић га поистовећује са „неумитним животом“, придајући му и обележје „победника вечног“ чија моћ прелази успостављене крајности дефинисане појмовима *доброја* и *злоја*. Ове две речи у датом контексту губе обележја крајњих семантичких опозиција и свој положај који заузимају у речничком систему српског језика. Оне у структури поетског текста постају мање супротне, мање антонимичне, а њихово семантичко приближавање чини их у извесној мери подударним, заправо делимично синонимичним. Друкчије речено, дијаметралне супротности у речничком смислу доведене у одређене структурне позиције и изведене из аутоматизације говорног низа, престају да означавају крајње опозиционе тачке лексичко-значењског система и приближавају се положају који означава њихову делимичну синонимичност (Исп. Чаркић 1995: 203).

- 7) „За праве антониме постоје две могућности:
а) супротстављање само примарних семантичких реализација
б) супротстављање примарних семантичких реализација и супротстављање неких (или свих) секундарних семантичких реализација“ (Марковић 1994: 209).
- 8) „Слова взятые в словаре, могут быть не антонимичными, но, будучи употреблены не в прямых значениях, в том или ином контексте получают антонимы. Так, в общем словаре *волна* и *камень*, *лед* и *пламя*, *сџихи* и *проза* никак не антонимы, но, синекдохически сузив свое значение, они начинают антонимироваться. Ср. у Пушкина:

пара, схвати у свом основном значењу, онда би реч *јава*, као *У* антонимског пара, требало да значи исто што и *земља*. Али, ако се пође од претпоставке да је *јава*, као *У* антонимског пара, употребљена у основном значењу, онда да би се очувала антонимијска структура, реч *небеса*, као *Х* антонимског пара, требало да значи исто што и реч *сан*, јер се само у том случају може говорити о правој антонимијској структури израженој релацијом: *сан – јава*. Поетски употребљена антонимијска конструкција *небеса – јава*, поред наведених, сугерише и друге антонимијске односе, као нпр.: *јоре – доле, смрт – живој, ајсџракино – конкретно, узвишено – не узвишено* и сл., чиме се умножава семантички потенцијал песничког дела.

2.2. У антонимијским структурама типа: *Х* или *У*; *Х*, или *У*; или *Х* или *У*; у *Х* или *У*; у *Х* или у *У* – изражава се узајамно искључивање или негирање супротстављених појмова.

- (а) *Х* или *У*: – (1) Да ли сте ма где год, *криви или њрави*, / У странама црним или вечно лепим (МР: П, 97); (2) Који је сат у септембру? / *дан или ноћ*, шта ли је? (ЈД: П, 94); (3) као санак дираш моје зјене, / Не знам, шта си, *дјевојка или вила* (АГМ: ИП, 44); (4) О љубави ван свих спратова одушевљења / Довољно да *заволим*

или да *замрзим* / дане пробдеване у гробној тишини заборави дк: ЧС, 38); (5) *Љубав или мржњу, њорду или хвалу, осмех или ојиров* и жаоку коју (МР: П, 89).

- (б) *Х*, или *У*: – Насред мора галебова јато / Не знаш да ли *џлаче, или се смеје* (ВН: ЛП, 147).
 (в) или *Х* или *У*: – (1) Рађа ли се жеља: ја бих да доживим / *Или срећу или несрећу*, свеједно (ЈД: П, 138); (2) Стани мало, мој предраги куме, / док изађем пред чадоре б'јеле, / да погледам небу под облаке, / *ил' је ведро или је облачно* (АНЕП I, 196).
 (г) у *Х* или *У*: – Да ли сте ми где год, криви или прави, / У странама црним *или* вечно *лејим* (МР: П, 97).
 (д) у *Х* или у *У*: – Ох кад би се једном сам из себе мано: / Лјево или десно у *рај или у њако* (ВН: ЛП, 179).

201

У овој категорији антонимијских структура 69,23% примера из корпуса заснива своју поетску функцију на правој антонимији типа: *крив – њрав, дан – ноћ, заволи – замрзи, љубав – мржња*⁹⁾, *њорда – хвала, ведро – облачно*, док 30,77% примера типа: *црн – леј, девојка – вила, осмех – ојиров, њакао – рај* одражава контекстуалну, квазиантонимију. Пар *девојка – вила*, који не припада правим антонимима, у контексту ипак изражава антонимијски однос: *стварно – нестварно*. Такође, ни пар *рај –*

Они сошлись: волна и камень,
 Стихи и проза, лед и пламень

Не столь различны меж собой... (Евгений Онегин)“ (Ханпира 1972: 296).

- 9) За бинарну лексичко-семантичку опозицију *љубав – мржња* могло би се, с разлогом, поставити питање да ли се овде ради о правој антонимији, јер је у овом пару дошла до израза семантичка асиметрија. Наиме, семантичке компоненте (семе) речи *љубав* нису једнодимензионалне, нису идентичне са значењем глагола *волејти*. Тек пар *волејти – мрзејти* одражава праву антонимију засновану на семантичкој симетрији. Отуда се пар *љубав – мржња* може посматрати и као квазиантонимијска структура. Види о овоме више код Сирбу (Сирбу 1975: 88).

йакао, из поезије В. Назора, није пар правих антонима. За овакве и сличне парове Новиков, између осталог, каже да „испитивање реченица које садрже такве парове речи (рај – пакао, анђео – ђаво, душа – тело, ум – срце, правило – изузетак), показује да им је својствен однос експресивног контраста потпомогнутог другим средствима контекста“ (Новиков 1984: 27). Нешто сложенији односи јављају се у примерима нађеним у поезији М. Ракића. Зато ћемо им посветити више пажње.

(1) Поколење свако велику ил малу,
Спустило је у њу милостињу коју,
Љубав или мржњу, погрду ил хвалу,
Осмех **или** *ошров* и жаоку коју
(МР П, 89).

(2) Али често моју душу плави
неумитна сумња. Ја дрхтим и стрепим,
Да ли сте ми где год, криви или прави,
У странама *црним* **или** вечно *лејим*
(МР П, 97).

У примеру (1), катрену, песник користи чак четири антонимијске структуре. Прво употребљава систем правих антонима (*велики* – *мали*, *љубав* – *мржња*, *йојрда* – *йохвала*), да би тек у последњем довео у питање исправност (или тачност) целокупне антонимијске структуре, послуживши се паром: *осмех* – *ошров*. У овако успостављеном односу лексема *ошров* би требала да значи *йлач* како би се остварила антонимијска структура, што је веома тешко изводиво. Међутим, постоји заједничка семантичка компонента код ових двеју речи, а она има значење

негативне конотације. Пошто овде није у питању права антонимија, него поетска, антонимијска веза двају појмова се испољава на нивоу асоцијативних¹⁰⁾ планова двеју речи: *осмех* (као нешто *лејо*) асоцира позитивну конотацију, а *ошров* (као нешто *смрјино*) асоцира негативну конотацију. Из овога проистиче да је суштински антонимијски однос двеју лексема базиран на нивоу општих¹¹⁾, а не конкретних семантичких категорија. Оваквим поступком умножавају се могућности антонимијских корелација и усложњава семантика поетског дискурса. Готово на исти начин М. Ракић је структурирао текст строфе у примеру (2). И ту је сложена антонимијску структуру започео правим антонимским паром: *крив* – *йрав*, да би је продужио неочекиваним и непримереним антонимијским спојем: *црн* – *леј*, у којем сваки од чланова може добити статус правога антонима (*црн* = *ружан*, *део* = *леј*). Тако се преко одређених представа, у дубинској структури поетског текста, остварује антонимијски однос: *ружан* – *леј*.

2.3. У антонимијским структурама типа: X и Y; и X и Y; и често X, и често Y; сад X, сад Y; па X па Y; из X у Y; кроз X кроз Y; час X час Y; X, а Y; X, Y; X // Y – наизменично или узастопно јављају се два супротстављена елемента.

(а) X и Y: – (1) Она то оком и усном / Светлост *йали* и *јаси* (ДК: ЧС, 49);
(2) Вечерас је сунце за облаке зашло, / Ал' ће опет доћи *ноћ* и *дан* и вече (ЈД: П, 61).

10) Овакви антоними називају се прагматичким антонимима, који „се не супротстављају један другом својим значењима директно, већ преко представа, асоцијација“ (Марковић 1994: 215).

11) О појму „општих формула“ код антонимских парова види више код Р. Драгичевић (Драгичевић 1996: 27).

- (б) и X и Y: – Ротације гдје дају **и дању и ноћу** / тамо ћу понијети из ове очајне тмине (МК: л, 107).
- (в) и често X, и често Y: – И сваког јутра буди је пре мене: / **И често зајреје, и често засјуди** (ЈД: п, 138).
- (г) сад X, сад Y: – По закону некога ритма / **Сад сјора, сад хиџра**, / што никад умирит се неће (ВН: лп, 115).
- (д) па X па Y: – Вечерас је сунце за облаке зашло, / Ал ће опет доћи ноћ и дан и вече, / Па прозорје бледо са маглином сивом, / **Па дани па ноћи**. Време стално тече (ЈД: п, 61).
- (ђ) из X у Y: – Губи се, гине, престаје / вечно кроз вечност, кроз векове, / **из дана у ноћ / из ноћи у дан** (ГК: љп, 29).
- (е) кроз X, кроз Y: – Све се креће, креће / **кроз дан, кроз ноћ, кроз дан** (ГК: љп, 67).
- (ж) час X час Y: – Видети зору кад свиће... / Ни влагу, пре што по мени миле, / У облак иду **час дубље час њиће** (ВП: п, 45).
- (з) X, а Y: – (1) Мало време затим постојало, зима **јроће, а** пролеће **доће** (АНЕП II, 9); (2) Отпасах му сабљу од појаса, / њем **оџјасах, а** себи **јријасах** (АНЕП II, 9).
- (и) X, Y: – Промичу слике, **сумраци, ведрине** / отиче вријеме у протицању ствари (МК: л, 193).
- (ј) X // Y: – Не криви ме ако си **изјубио** један вид / потамњена да би **добрио** други. Не криви ме (БТ: ВС, 65).

У антонимијским структурама наведеног типа у корпусу се прави антоними јављају у 60,00%: *јалићи – јасићи, доносцићи – односићи, ноћ – дан, дању – ноћу,*

дан – ноћ, њиће – дубље, оџјисаји – јријисаји, док су неправи антоними заступљени у 40,00% случајева: *зајрејати – засјудићи, сјора – хиџра, џамна – видна, сумрак – ведрина, јроћи – доћи, изјубићи – добиићи*. Овакав начин структурирања антонимијских елемената показује да у поетском тексту претежу антонимијски односи у којима превлађују прави антоними, који су засновани на супротстављању примарних семантичких реализација. Ипак, у неким ситуацијама песници су користили такве антонимијске структуре како би истакли специфичне значењске нијансе лексичких јединица и обогатили поетски текст семантичком разноврсношћу. Таква особеност је најчешће везана за уметничку поезију. Антонимски парови типа: *џамна – видна* и *сумрак – ведрина* у оствареним контекстима изражавају супротност која је садржана у антонимијској вези типа: *џама – светлоси*. На сличним семантичким релацијама заснован је однос неправих антонима *зајреје – засјуди*, где *зајрејати* означава стање потпуне топлоте: *учинићи џојлим*, а *засјуди* слабији степен хладноће: *јочећи диваји хладно*. Основна значења ових двеју лексема не доводе их у раван потпуне семантичке симетрије¹²⁾, јер би у том случају реч *зајрејати* ступила у антонимијски однос са речју *охладићи* (*зајрејати – охладићи*), а реч *засјуди* са речју *оџоили* (*засјуди – оџоили*). Код антонимског пара *јроћи – доћи*, који је узет из српске народне поезије, на први поглед, није изражен супротан значењски однос. Међутим, анализом семантичке структуре речи *јроћи* откривамо да она садржи секундарну семему „отићи“ (*оџићи с једној месџа на друго*), што у

12) Међутим, Ј. Д. Аפרесјан и неки други лингвисти сматрају да је асиметричност универзално својство антонима (Апресјан 1995: 304).

контакту са речју *доћи* чини антонимијски однос (*ошћити* – *доћи*). Пар *изјубијити* – *добити* успоставља асиметричан антонимијски однос остварен примарном семантичком реализацијом лексеме *изјубијити* и секундарним значењем лексеме *добити* (= *наћи*): *изјубијити* – *наћи*.

2.4. У антонимијским структурама типа: X и Y; и X и Y; за X и Y; X што и Y; X, што Y; да X док Y; у X и Y; у X и у Y; на X и Y; без X и Y; о X и о Y; X но ипак Y; X, али и Y; од X → Y; X = Y – долази до истицања двају супротних појмова у једном лицу, радњи, својству и сл. како би се указало на одређену њихову биполарност.

- (а) X и Y: – (1) Хоћеш ли примити то тело уклето, / које настањујем *последњи и први* (БМ I, 110); (2) Никада није вјешта кичица / Складнијег нашла *духа и ш’јела* (АГМ: ИП, 67); (3) Теби што си ми наруменила уста / плодом *добра и зла*, да све знам (МЦ: Л, 44); (4) Црна као поноћ, златна као дан... / зато је и зову њежно *ноћ-и-дан* (АГМ: ИП, 20); (5) Миришу у нама пашњаци и лето, / *порови и кише* – *облаци и сунце*, / *ливаде и шуме* пуне сјена. / Добре наше шуме, / *јајоде и трање* (МК: Л, 34); (6) Јаше коња *сјетно и весело*, / чини ми се снаху ј’ испросио (АНЕП I, 365).
- (б) и X и Y: – (1) Још да видим, па ми за душу пријања / Нека сјета што је *и торка и слајка* (ВН: ЛП, 81); (2) А ипак ће срце на дну свом да има / *и небо и земљу*, целу васиону (ГК: ЛП, 61); (3) Пријатељу, дужде од Млетака, / њу послушкују *и ноћи и дневи* (АНЕП I, 360).
- (в) за X и Y: – Посадила си цв’јећем своје радости / *За сретан живој и ведру му смрт* (ВН: ЛП, 85).

- (г) X што и Y: – Видим само лудило постојања, у коме, / *живљење* је у њему **што и умирање** (БТ: ВС, 11).
- (д) X, што Y: – Где је суво *златио*, **што** је данас *блатио* (АГМ: ИП, 56).
- (ђ) да X док Y: – Верујем, мада без наде ући мора... / та песма без завичаја, та птица без гора, / да смрт своју не издам, **да живим док умрем** (БМ I, 205).
- (е) у X и Y: – Радост мојих снова у бојама дуге, / Вера мога бића у *дану и ноћи* (СП: П, 64).
- (ж) у X и у Y: – *У нишита* бачен / **И у све** претворен (ДК: ЧС, 73).
- (з) без X и Y: – Све знам! **без сунца и сјене**, / **Без неба и земље** нема нам живота (ВН: ЛП, 79).
- (и) о X и о Y: – Знаћу да сам пио из свакога врела, / живео **о белом и о црном** круху (ГК: ЛП, 59).
- (ј) X но ипак Y: – Она тако *мала* **но ипак велика** / Широка мука препуна бродова и сунца (ДК: ЧС, 61).
- (к) X, али и Y: – Силнији су боли што их љубав даје... / Она нас *рађа*, **али** она *и коси* (ВП: П, 202).
- (л) од X → Y: – **Од** некадашњег *раја* бива *џак’о*, / **Од** *кринолине* сјајне *крџа* стара (МР: П, 17).
- (љ) X = Y: – (1) Нисам плако. Нисам. Запањен сам стао / У дворани кобној, пуној смрти красне, / Сумњајући да су *шамне* очи *јасне* (АГМ: ИП, 17); (2) Сја на дну мене, / *дол*, моја *радоси* (ГК: ЛП, 31).

У наведеним антонимијским структурама, где се изражава одређена бинарност или јединство супротности, а које представљају најбројнију значењску категорију, преовлађују парови неправих антонима. Наиме, у 52,00% случајева (*дух* – *шело*, *облаци* – *сунце*, *ливаде* – *шуме*, *јајоде*

– *ірање, сјејно* – *весело, небо* – *земља, злайо* – *блайо, сунце* – *сјене, небо* – *земља, рађа* – *коси, кринолина* – *крја, шаман* – *јасан, бола* – *радосї*) налазимо неправе, а у 48,00% случајева (*їоследњи* – *їрви, добра* – *зла, ноћ* – *дан, їорка* – *слаїка, ноћи* – *дневи, живойї* – *смрїї, живљење* – *умирање, живим* – *умрем, дан* – *ноћ, нишїа* – *све, бело* – *црно, мало* – *велико*) парове правих антонима. Као и до сада, нашу пажњу усмерићемо ка паровима који не изражавају праву антонимију. У лексичком пару *дух* – *їело* дошло је до супротстављености двају појмова који на посредан начин изражавају антонимијски однос *немаїеријално* – *маїеријално*. У стиховном остварењу М. Крлеже налазимо три лексичка пара која се изван контекста не би могла сматрати антонимијски везаним речима.

Миришу у нама пашњаци и љето,
громови и кише – *облаци* и *сунце*,
ливаде и *шуме* пуне сјена.
Добре наше шуме,
јаїоде и *ірање* (мк: л, 34).

Није тешко приметити да је цео наведени текст изграђен на принципима паралелизма (Лайонз 1978: 493). Чак и парови који су повезани одређеним узрочно-последичним односима (*їаишњаци* – *леїо, їромови* – *кише*) делују као опозитни елементи. Отуда се лексички пар *їаишњаци* – *леїо* може схватити као опозиција *конкреїно* – *аїсїїракїно*, а лексички пар *їромови* – *кише* као *суво* – *мокро*. У том смислу, али нешто очигледније, делују и назначени антонимски парови, који чине казуалне антонимијске односе. Тако поетске конструкције *облаци* – *сунце, ли-*

вада – *шума, јаїоде* – *ірање* у функцији казуалних антонима изражавају опозитне релације: *облаци* – *сунце* = *їамно* – *свеїло*; *ливаде* – *шуме* = *свеїло* – *їамно*; *јаїоде* – *грање* = *їријайно* – *неїријайно*. Дакле, увек један члан долази из сфере појмова који имају позитивне конотације, док други члан долази из сфере појмова који имају негативне конотације. И сви други казуални антонимски парови преко одређених представа, асоцијација тек у поетском контексту функционишу као прагматички антоними: *сјејно* – *весело* (= тужно – весело), *небо* – *земља*¹³⁾ (= горе – доле), *злайо* – *блайо* (= чист – прљав), *сунце* – *сјене* (= светлост – тама), *небо* – *земља* (= горе – доле), *рађа* – *коси* (= рађа – умире), *кринолина* – *крја* (= лепо – ружно), *шаман* – *јасан* (= таман – светао), *бол* – *радосї* (= жалост – радост). У једним структурама, као што се види, поступак асоцијације је захватио оба структурна елемента, као у примеру типа: *небо* – *земља* = горе – доле, док је код неких такав поступак извршен само на једном члану типа: *рађа* – *коси* = рађа – умире.

2.5. У антонимијским структурама типа: и X и Y; у X, и у Y; и у X и Y; и у X, и у Y; од X до Y; с X с Y – изражава се значење које обухвата све предмете, појаве, радње, особине садржане у односима које успостављају антонимски парови.

- (а) и X и Y: – (1) Обесиће одоре шарене / и *ноїе* и *руке* војника (мц: л, 41);
(2) Виде му се цигерице црне / виде му се и *црне* и *дїјеле* (АНЕП II, 30);
(3) У дворове куга ударила, / *поморила* и *мушко* и *женско* (АНЕП II, 30);
(4) Плашљива реч кнеза: и *млади* и

13) Код оваквих антонимских парова „уводи се просторно семантичка опозиција“, с правом сматра Ј. М. Лотман (Лотман 1976: 130).

- сїари* / Све држе погледе на царевом мачу (Јд: п, 194); (5) У животу свом ми једино знамо / Да нам због ње бива **и доље и ѿре** (сп: п, 119); (6) Али прошлост моја живи и ко влага / Захвата **и душу и ѿело** (мр: п, 14).
- (б) у X, и у Y: – Божанске жене, сва лепота света / ... кроз ваше чари узвишене цвета / у плаве *дане*, **и у ноћи** црне (ту: п, 22).
- (в) и у X и Y: – Путниче, кад се опет вратиш дому, / **И у** топлој *срећи* **и јаду** студену, / Ти прислужи светом Марину (Јд III, 72).
- (г) и у X, и у Y: – Ја сањам још о цвету и сонету / ... и о лепоти наше светле беде / **и у** зар *дана*, **и у** плавет *ноћи* / сним: ја ћу доћи (ту: п, 22).
- (д) од X до Y: – (1) О где си мајко **од смрїи до рођења** (мд: нп, 29); (2) Кад удари дреновачом Тале, / Ту се смјеста заметнула кавга. / Паде тама **од неба до земље** (АНЕП II, 70); (3) **Од јуїра до мрака** с прозора је гледам, / Па уздишем тако, чезнем и блиједим (АШ: п, 48).
- (ђ) с X с Y: – Закони стоје **с лијева с десна**, / ко гранитне стијене високо до неба (мк: л, 227).

У наведеним поетским структурама прави антонимијски односи су реализовани у 61,54% случајева (*црне* – *д’јеле*, *мушке* – *женске*, *млади* – *сїари*, *доље* – *ѿре*, *дане* – *ноћи*, *дана* – *ноћи*, *смрїи* – *рођења*, *лијева* – *десна*), док су у 38,46% случајева (*ноће* – *руке*, *душу* – *ѿело*, *срећан* – *јаду*,

неба – *земље*, *јуїра* – *мрака*) остварене околиналне антонимијске реализације. О неким од неправих антонимских парова било је речи у нашем досадашњем излагању, зато ћемо детаљнијој анализи подврћи само оне примере који се јављају као нови. Тако се антонимијским структурама *ноће* – *руке* изражава опозиција *доњи* – *ѿрњи* (удови људског тела¹⁴); лексички пар *срећа* – *јад* исказује антонимијски однос *срећа* – *несрећа* (јад = непријатно душевно осећање, патња, *несрећа*), а лексички пар *јуїро* – *мрак* асоцира на несиметричан антонимијски однос *јуїро* – *вече* (*мрак* = крај дана, време кад нестаје дневне светлости, *вече*). Овај случај се може посматрати и друкчије: *јуїро* = светлост (*јуїро* = први *свєїао* део дана, време око изласка сунца; *мрак* = тама (*мрак* = одсуство светлости, стање без светлости, *їама*). То показује да речи које наизглед стварају неправу антонимијску структуру, гледано на плану њиховог семантичког потенцијала, са појединим семама успостављају праву антонимију, без које не би могло бити речи о појави антонимијских веза у поетским структурама.

2.6. У антонимијским структурама типа: X и Y; да X и Y; и X и Y; и X, и Y; у X и Y; за X, за Y; што X, што Y – дијаметрална значењска супротност се приписује једном појму.

- (а) X и Y: – (1) Књига о прецима, која царство дичи – / Опет је цар чита три *ноћи* **и дана** (Јд III, 16); (2) Пред чадором побијено копље, / а

14) О супротстављеним лексемама које означавају делове тела у народним пословицама, а које нису прави антоними пише Р. Марковић: „Ако зима *усїима* не уједе, она *реїом* ошине (15). Држи се *їлаве*, а махни се *ноју* (1116). Не гледа Бог на каљаве *ноће*, већ на чисто *срце* (3343). Тешко *їлави* кад *реї* заповједа (5522). Боље ти је изгубити *їлаву*, него своју огрјешити *душу* (420)“ (Марковић 1994: 218).

- за коплје вранац коњиц свезан, / на глави му маха стамболија / бије ногом *десном* и *лијевом* (АНЕП I, 144); (3) Здрав Милошу, *вјеро* и *невјеро*! / Прва вјеро, потоња неvjеро (АНЕП I, 163); (4) Без лека смо. С нама ту је, *ноћу* и *дању*, / Ледени дах (ВП: П, 89); (5) Већ цијели *дан* и цијелу *ноћ* и јуче / плаче киша посмртну сиву пјесму (МК: Л, 89); (6) Буди лепша него *сан* и *јава* / буди зрела као зрело воће (ГК: ЉП, 63); (7) Ни докле ће бити ове тужне смене / Онога што *волиш* и *мрзиш*, ни да си / Један фантом света, један облик сене (СП: П, 103).
- (б) да X и Y: – И ту осетим да нема помоћи, / *Да живој* и *смртј* јесу исте грађе (БП: П, 108).
- (в) и X и Y: – (1) Јер знадем себе, и *слаба* и *јака*, јер слутим себе, у светлу и сени, / и јао мени, дакле благо мени! (ТУ: П, 117); (2) Ту су разна парчад земље уцртана, / А свако су звали отаџбина. На њу / Мислили су често, и *ноћу* и *дању* (СП: П, 217); (3) Нада многу су се тешким складом слили: / и *ноћ* свијетлом и *дан* својом тмином (ТУ: П, 117).
- (г) и X, и Y: – Тресу се куће и падају стакла. / И ноћ се спушта, и *врисак*, и *мир* (ВП: П, 223).
- (д) у X и Y: – Јер знадем себе, и *слаба* и *јака*, јер слутим себе, у *свешћу* и *сени*, и јао мени, дакле благо мени (ТУ: П, 117).
- (ђ) за X, за Y: – Где мужеви плате по молитве двије: / Једну **за** мир *душе*, другу **за** мир *ћела* (ЈД III, 72).
- (е) што X, што Y: – **Што** је *високо*, ишчезне, **што** је *ниско*, иструли (БМ I, 273).

У наведеној категорији примера посебно је изражена заступљеност правих антонима. Наиме, они се јављају у 80,00%

примера (*ноћи* – *дана*, *десном* – *лијевом*, *вјеро* – *невјеро*, *ноћу* – *дању*, *дан* – *ноћ*, *сан* – *јава*, *волиш* – *мрзиш*, *живој* – *смртј*, *слаба* – *јака*, *ноћу* – *дању*, *ноћ* – *дан*, *ниско* – *високо*), а неправилни (*врисак* – *мир*, *свешћу* – *сена*, *душа* – *ћело*) у 20,00% случајева. Од наведених квазиантонимских структура посебну пажњу заслужује лексички пар *врисак* – *мир*, који је употребио Владислав Петковић Дис. Послужимо се нешто ширим контекстом.

А иду они, посланици пакла.

Напред корача побеснео пир.

Тресу се куће и падају стакла.

И ноћ се спушта, и *врисак*, и *мир*

(ВП: П, 223).

Поетска слика предочава једно стање, један временски период у којем се дешавају по своме садржају супротна збивања. На једној страни, тресу се куће, пуцају стакла која производе општу buku, галаму, *вриску*, писку људи, а на другој, спушта се ноћ која наговештава *мир*, спокој, сан, тишину. Избором одговарајуће лексике песник је посебно нагласио две супротне ситуације. Описујући прецизно постојеће стање, он је употребио лексичке јединице (*врисак* = краткотрајан продоран *крик*, *вришићање*, *дрека*, *цика*, висок, отегнут *звук* уопште, *мир* = стање без буке, ларме, *ћишина*), чија основна значења не изражавају опозитни однос. Али у оквиру њихове целокупне семантичке структуре постоје такве семеме које могу успоставити антонимијску релацију, а то су: *звук* (*крик*, *вришићање*, *дрека*, *цика*) – *ћишина*.

2.7. У антонимијским структурама типа: X и Y; међу X и Y; измеђ X и Y; на X и Y – обележава се унутарња или спољашња граница успостављена дијаметрално супротним појмовима.

- (а) Х и Y: – (1) Ми смо, с дана у дан, једно другом ближе / Наша стара љубав биће нова драж / ... На међи где лежи *истина* и *лаж* (сп: п, 166); (2) То су најлепши, најбољи, најдражи / Часови њене блудње, али камо? / На вечну међу *истине* и *лажи*? / Границу *мрака* и *свјетлости*! Тамо / Где плави облак бледи месец влажи! (сп: п, 97).
- (б) међу Х и Y: – Растрзана тако **међу** *сном* и *јавом* (Јд: п, 82).
- (в) измеђ Х и Y: – Бескрајне су наше среће небројене, / На тој међи **измеђ** *вечној* и *шренућка* (Јд: п, 199).
- (г) на Х и Y: – Не разуме птица шта цвет обећава / дан подељен **на** *љубав* и *смрт* (дк: чс, 10).

У наведеној категорији примера дошло је до потпуне поларизације, јер су се прави (*истина* – *лаж*, *истине* – *лажи*, *сном* – *јавом* = 50,00%) и неправни антоними (*мрака* – *свјетлости*, *вечној* – *шренућка*, *љубав* – *смрт* = 50,00%) нашли у подударном броју случајева. Неправи (оказионални) антоними путем асоцијација по сличности или блискости могу да успоставе праве антонимијске релације. Тако у лексичком пару *мрак* – *свјетлости* да би се остварио прави антонимијски однос *шама* – *свјетлости*, из семантичке структуре речи *мрак* активира се њена семема *шама*, коју лексема *мрак* поседује у свом семантичком потенцијалу: *мрак* = одсуство светлости, стање без светлости, *шама*. Сличну ситуацију откривамо и у лексичком пару *вечној* – *шренућка*, где реч *вечно* означава *временски неограничено*, *бескрајно*, *бесконечно*, а реч *шренућка* означава *временски ограничено*, чиме се успоставља права антонимијска релација *временски неограничено* – *временски ограничено*. У успостављеној поет-

ској структури, поетском лексичком паралелизму *љубав* – *смрт*, реч *љубав* добија контекстуално значење *живоша*, како би се успоставила антонимијска релација. Међутим, у овом случају могуће су и друкчије асоцијације двају појмова којима се може остварити одговарајући антонимијски однос.

2.8. У антонимијским структурама типа: Х из Y; и Х у Y; Х у Y; усред Х Y; Х // Y – исказује се потицање једног из другог дијаметрално супротстављеног појма, чиме се посебно истиче контрастност.

- (а) Х из Y: – (1) Жут поток с брега песак руши, / Сунчево *злато* сја **из** *длава* / Не сећај ме никад да би могла доћи / Задоцнела *радоси* **из** дубине *шуме* / Ко пролећно *сунце* **из** дубине *ноћи* (лд: п, 158); (2) С друге стране: кобна *смрт* их зове **из** *живоша*, гласом птице (гк: љп, 5).
- (б) и Х у Y: – (1) Ти си знак у небу **и** *свјетлости* у *ноћи*, / Колевко и гробље, у одећи сунца (Јд: п, 199); (2) Никога нема. Мјесечина, даљине, / **и** зелена *свјетлости* у *полушама* љеска (мк: л, 166).
- (в) Х у Y: – (1) Чекамо свету небеску траку, / што ће нам *сјајна* пасти у *мраку* (МК: Л, 21); (2) Биједа је љубави гладна; биједа је слипа и глупа, / а очи *блистају* женске у *полушама* сјене (мк: л, 163); (3) За вратима шуми котлић као набујала љета; / то је *шмина* пјега у *свјетлу* свјетлог свјетла (мк: л, 212).
- (г) усред Х Y: – Маћухица ћути испод росне вазе, / У кадифи бајне боје јој се мазе, / Мислиш: **усред** *јаве* процвјетао *сан*! /АГМ: ип, 20).
- (д) Х // Y: – Велике *сребрне* муње смијеха / парају *црна* небеса (мк: л, 25).

У овој категорији примера, у односу на све досадашње, по други пут заступљеност неправих антонима је већа него правих. Наиме, неправи антоними се јављају у 63,64% случајева (*злајшо – блајшо, сунце – ноћ, свејлосић – ноћ, свејлосић – йолушама, сјајна – мраку, блисијају – йолушама, средрне – црна*), док су прави антоними присутни у 36,36% случајева (*радосић – шуја, живој – смрић, шама – свејло, јава – сан*). У свим примерима околионалних антонима, изузев оног из поезије Ј. Дучића, где је антонимијска релација заснована на опозицији *чистио – йрљаво (злајшо – блајшо)*, срећемо истовестан антонимијски однос, однос *свејлосић – шама*, који је остварен разноврсним лексичким структурама. Међутим, неки од исказаних појмова различитим асоцијативним путем прелазе у лексичке структуре које успостављају праве антонимијске везе: *сјајна = светлост, мрак = тама (свејлосић – шама); блисијају = светлост, йолушама = тама (свејлосић – шама); средрне = светлост, црна = тама (свејлосић – шама)*. На први поглед изгледа да код опозиције *сунце – ноћ* може бити говора о антонимијској релацији *дан – ноћ*, мада и овако успостављени однос изражава дијаметралну супротност *свејлосић – шама (сунце = дан = свејлосић; ноћ = ноћ = шама)*. Ипак, ако се боље осмотри контекст, запажа се да је реч *сунце* употребљена у значењу *свејлосић* која долази из *шама*. У другим примерима нема сумње да се ради о односу светлости и таме, али ти односи изражавају различите степене контрастности. То на очигледан начин показују стихови М. Крлеже.

Никога нема. Мјесечина, даљине,
и зелена *свејлосић* у *йолушама* љеска
(МК: л, 166).

Као што се види, песник покушава да два супротстављена појма доведе, ако не у исту, а оно у приближну значењску равноту. У том смислу, појму *свејлосић*, као супротном не одговара појам *йолушама*. Зато се он послужио придевом *зелена* као одредбом, чиме је умањено интензитет основне особине појма *свејлосић*. Тако су супротстављени елементи *зелена свејлосић* и *йолушама* доведене у симетричан опозитан положај.

209

2.9. У антонимијским структурама типа: X као Y; као X Y; ко X међу Y; X као и Y; као X и Y; а X као Y; у X као Y – изражава се антонимска веза двају појмова, где се истиче њихово поређење, што неретко води у поистовећивање чак до синонимичности.

- (а) X као Y: – Кријем своју љубав **као** мржњу други (Јд II, 20); (2) Наши дани **као** црни кланци / у још црње бездане се руше (ГК: љп, 69).
- (б) као X Y: – Стрчи минаре изнад црних кућа. / Танко и бело. Ноћ лагано пада, / **Као** дан јасна ноћ и ко дан врућа (МР: п, 63).
- (в) ко X међу Y: – **Ко** шућини пасмо **међу** браћу људе (МР: п, 49).
- (г) X као и Y: – О Иване да мој мили брате, / **нерођени као и рођени** (АНЕП I, 165).
- (д) као X и Y: – Ми ћемо се наћи, **као** ноћ и дан, / **К’о** грајан и граја, **к’о** ехо и звук (СП: п, 166).
- (ђ) а X као Y: – **А** мршва има срца, / **као** живи камен / на гробовима / горе (МК: л, 105).
- (е) у X као у Y: – На синији оплетена гуја, / повисоко главу издигнула, / у зубима држи драги камен, / поред ког се види вечерати у по ноћи **као** у по дана (АНЕП I, 221).

И овде, као и код тачке 7.1, срећемо потпуну равнотежу у заступљености правих и неправих антонимијских структура. То значи да се прави и неправи антоними јављају у истом процентуалном односу (по 50,00%): прави (*дан – ноћ, нерођен – рођен, ноћ – дан, мрјав – жив, ноћ – дан*), неправи (*љубав – мржња, дани – кланци, шућин – брај, грајан – граја, ехо – звук*). Трансформацијом значења која је узрокована успостављеном везом двеју речи у поетском тексту поједини чланови лексичких парних структура добијају квалификативе правих антонима. Нпр. *љубав* је осећање наклоности, нежности, вољења, а *волећи* значи *осећајући љубав*. Дакле, *љубав* је исто што и *вољидба*, а то је супротно од *мржња* (*:вољидба – мржња*). Лексички пар *дани – кланци* једино у овако структурираном тексту успоставља у извесном степену антонимијски однос.

Наши *дани* **као** црни *кланци*
у још црње бездане се руше
(гк: љп, 60).

Наиме, Г. Крклец, потенцирајући релацију *дани – кланци*, односно *свећло – шамно*, посебно инсистира на *шамном* (особини кланца), која је у дијаметралној супротности са основном значењском особином дана – *свећло*. Парна лексичка структура *шућин – брај*¹⁵⁾ изражава прави антонимски однос у виду опозиције *небрај – брај* или *шућин – свој* или *шућин – рођени*. Лексичка структура *грајан – грајана* опозиционо значење заснива на односу *мушко – женско*. Нешто је латентнији антонимијски однос у структури *ехо – звук*. Међутим, поетски контекст упућује на то да се овде ради о опо-

зицији *ајсџракијно – конкретјно* или у *једном смеру – у друјом смеру*.

2.10. У антонимијским структурама типа: ни X ни Y; ни X, ни Y; X ни Y; кад X ни кад Y – пориче се присуство антонимског пара, и то најчешће у одрчним исказима.

- (а) ни X ни Y: – (1) Своме Шарцу потеже колане, / па објеси мјешину са вином, / с друге стране тешку топузину, / да не крива **ни** *шамно* **ни** *амо* (АНЕП I, 225); (2) Јер пре нас **ни** *йоља* **ни** *кршеви* голи / Не моглоше ником свесну љубав дати! (МР: НП, 57); (3) У ногама сфинкса преспим сваке ноћи, / са срцем што није **ни** *срећно* **ни** *йлачно* (ЈД I, 164); (4) Ко је Србин и српскога рода, / не имао од срца порога, / **Ни** *мушкоја* **ни** *девојачкоја* (АНЕП I, 170); (5) Ја бих тебе могла оставити / и годину дана бијелијех / у нашем двору бијеломе, / да не знаде **ни** *ошац* **ни** *мајти* (АНЕП II, 80); (6) Ал' душа моја жалосна и строга, / С мрким сенкама што се у ноћ гасе, / Неће **ни** *клетти* **ни** *молијти* Бога (ВП: П, 221); (7) Промичу дани **ни** *дољи* **ни** *јори*, / И сиви, клизе у недоглед сиви (МР: П, 113).
- (б) ни X, ни Y: – Лов ловише по гори зеленој, / **ни** *годише* **ни** *шта изјудише* (АНЕП I, 96).
- (в) X ни Y: – А нема *краја* **ни** *йочетика* тој песми што ме руби (МД: УП, 96).
- (г) кад X, ни кад Y: – Не треба нам жена **кад** *цветта*, **ни** **кад** *вене* (МЦ: Л, 32).

У наведеној категорији примера превласт је на страни неправих антонима. Заправо на њих отпада 60,00% случајева

15) О антонимијском односу *брај – шућин* и другим сродним антонимијским односима везаним за људска бића види више код Р. Марковић (Марковић 1994: 21–217).

(*йоља – кршеви, срећно – илачно, мушко – девојачко, оџац – маџи, клеџи – милиџи, добииџи – изџубииџи*), док се прави јављају у 40,00% случајева (*џамо – амо, дољи – џори, крај – џочейџак, цвейџа – вене*). Скоро по истом принципу, путем асоцијација по сличности или блискости, једног или оба члана, успостављају се антонимијски односи између лексичких парова. Доведене у синтаксичку везу и семантичку зависност речи које саме за себе (у речнику и семантичко-лексичкој структури) немају опозитна значења, антонимијски су супротстављене по неком семантичком елементу, који се активира у вези са другом речју. Тако лексички пар *йоља – кршеви* постаје антонимски пар на основу својих секундарних семантичких значења: *џлодно – неџлодно*. Слично томе и лексички пар *срећно – илачно* остварује однос антонимије, јер реч *срећно* активира у речи *илачно* смисао: *несрећно, џужно*, који је у опозитном односу са смислом речи *срећно* (*срећно – несрећно, џужно*). У лексичком пару *мушко – девојачко*, реч *мушко* активира у речи *девојачко* значење *женско*, чиме се успоставља прави антонимијски однос: *мушко – женско*. Да би лексички пар *оџац – маџи* функционисао као антонимски пар, потребно је да обе речи активирају своје опозитне семе: *мушко – женско*. И најзад, у лексичком пару *клеџи – молиџи* да би се успоставила антонимијска релација, и у једној и другој глаголској речи треба да се активирају секундарна семантичка значења опозитног карактера, како би се створили услови за антонимију. Сам исказ: „Неће ни клеџи ни молиџи Бога“ упућује на две радње које су међусобно супротстављене. Када се боље схвате семантички потенцијали речи *клеџи* и *молиџи*, наилази се на њихова значења: *клеџи = џрдииџи ошџирим, ружним речима, џсоватиџи некоџа*

– што изазива негативне, непријатне асоцијације, одаје значење некултурног понашања; *молиџи = на леџ начин, леџим речима обраћатиџи се некоме* – што изазива позитивне, пријатне асоцијације, одаје значење културног понашања. Тек на овим релацијама успоставља се значењска симетрија, и лексички пар *клеџи – молиџи* остварује антонимијски однос: *некулџурно – кулџурно*.

211

3.0. Резултати анализе

3.1. Однос правих и неправих антонима процентуално износи 55,23% : 44,77% у корист правих.

3.2. Од десет основних антонимијских значења у три преовладавају структуре са неправим антонимијским везана: у тачкама 2.4. = 52,00% : 48,00%; 2.8. = 63,64% : 36,36%; 2.10. = 60,00% : 40,00%. У два основна значења успостављен је истоветан однос правих и неправих антонима, у тачкама: 2.7. = 50,00% : 50,00%; 2.9. = 50,00%. Међутим, у 5 основних значења превласт чине прави антонимијски односи, у тачкама: 2.1. = 57,14% : 42,86%; 2.2. = 69,23% : 30,77%; 2.3. = 60,00% : 40,00%; 2.5. = 61,54% : 38,46%; 2.6. = 80,00% : 20,00%.

3.3. Десет основних антонимијских значења реализовано је у 70 различитих синтаксичких структура. У просеку на свако значење долази по 7,00% синтаксичких конструкција. Свако од значења обухвата различит број синтаксичких структура. Значење из тачке 2.1. реализује се у 6 различитих синтаксичких структура, из тачке 2.2. у 5, из тачке 2.3. у 12, из тачке 2.4. у 15, из тачке 2.5. у 6, из тачке 2.6. у 6, из тачке 2.7. у 4, из тачке 2.8. у 5, из тачке 2.9. у 7, и из тачке 2.10. у 4 различите синтаксичке структуре.

3.4. Пет синтаксичких конструкција учествује у остваривању два, односно четири различита антонимска значења. Тако синтаксичка конструкција *X* и *Y* садржи значења из тачака 2.3., 2.4., 2.6. и 2.7.; синтаксичка конструкција *и X* и *Y* значења из тачака 2.3., 2.4., 2.5. и 2.6.; синтаксичка конструкција *у X* и *Y* значења из тачака 2.4. и 2.6.; синтаксичка конструкција *X*, *а Y* садржи значења из тачака 2.1. и 2.3.; синтаксичка конструкција *X // Y* садржи значења из тачака 2.3. и 2.8. Остале синтаксичке конструкције, њих 65, укључене су у остваривање само једног антонимијског значења.

4.0. Закључак

4.1. Тврди се да су прави антоними речи чије се примарне семантичке реализације супротстављају остварујући тако симетричан антонимијски однос. Уколико дође до супротстављања само секундарних значења којима се успоставља асиметричан антонимијски однос, онда се ради о не-

правим, контекстуалним, поетским, квазиантонимима. Наша истраживања су показала да иако је у питању поетски текст, текст поезије, превласт у њему имају прави антоними са 55,23%, који су својствени природном језику као првостепеном моделативном систему. Ово упућује на то да је природни језик као примарни модел доминантнији и у поезији од поетског језика. Овакав показатељ је сасвим логичан, јер сваки секундарни модел, свака секундарна структура има и секундарни значај у односу на примарни модел, примарну структуру. Ипак, запажено присуство контекстуалних антонимијских односа са 44,77% производ су песничког текста, односно поетског језика. Међутим, наша анализа је показала да се многе откривене тзв. квазиантонимичне супротстављености у песничком тексту могу анализом свести на прави антонимични однос. А то је природно, јер да ово није могуће, не би се у таквим случајевима могло уопште ни говорити о појави антонимије.

summary

Σ Semantic features of antonyms and syntactic means of their realization in the language of poetry

In this paper, in specifically used antonymic pairs, we have tried to reveal their semantic features, and to indicate some peculiarities which the poetic text illustrates. The basic mechanism of the poetic text is a parallelism which is also realized through antonymic two-part oppositions. Structural parallelisms (which the antonymic pairs also belong to) reveal essential relations between the used units of natural language. The meaning of one element can only be perceived in its relation to another one. As lexical units enter a dictionary out of a context, they realise their meanings in a syntagmatic chain, within a sentence. Therefore the whole antonymic system of relations which is based on binary oppositions of elements depends on their syntactic relations. Antonyms are interrelated through various syntactic relations, thus forming complex semantic structures. This shows that contrasted linguistic units as elements of antonymic structures achieve their unity of meaning through a pair of antonyms at a higher linguistic (syntactic) level.

After a thorough analysis, we have discovered that 10 essential antonymic meanings have been realised in 70 different syntactic structures, and that each meaning is on average covered by 7.00% syntactic structures, but each of the meanings includes a different number of syntactic structures. Our research has shown that although the text in question is poetic, the text of poetry, it is dominated by real antonyms, typical of natural language, with 55.23%. This indicates that natural language as a primary model even in poetry prevails over poetic language as secondary. The significant presence of contextual antonymic relations with 44.77% is a result of the poetic text, namely of poetic language. However, we have demonstrated that the discovered quasi-antonymic oppositions in the poetic text can by analysis be reduced to a real antonymic relation. And that's natural, because, if this were not possible, it would be out of question in such situations to talk about the occurrence of antonyms.

Скраћенице и извори

- АНЕП I, II — *Антилопија народних епских њесама*, 1969, Нови Сад – Београд.
 мд уп; н, нп — Данојлић, М., 1957, *Урођенички њсалми*, Београд; 1959, *Недеља*, Загреб; 1960, *Ноћно њролеће*, Београд.
 Јд п; сд I, II, III — Дучић, Ј., 1971, *Песме*, Нови Сад – Београд; 1929–1930, *Сабрана дела*, књ. I, II, III, Београд.
 Вук нп I, II, III — Караџић, В., 1841, 1845, 1846, *Српске народне њјесме*, Београд.
 дк зр; чс — Колунџија, Д., 1957, *Зайвореник у ружи*, Београд; 1961, *Чувари свејлосџи*, Београд.
 лк п — Костић, Л., 1972, *Песме*, Нови Сад – Београд.
 гк љп — Крклец, Г., 1926, *Љубав њџица*, Београд.
 мк л — Крлежа, М., 1949, *Лирика*, Загреб.
 бл л; чп — Лукић, В., 1956, *Лейо*, Београд; 1961, *Чудесни њредео*, Београд.
 агм ип — Матош, А. Г., 1950, *Изабрране њјесме*, Загреб.
 бм сд I, II — Миљковић, Б., 1972, *Сабрана дела I, II*, Ниш.
 вн лп — Назор, В., 1925, *Лирске њесме*, Београд.
 сп п — Пандуровић, С., 1969, *Песме*, Нови Сад – Београд.
 вп п — Петковић, В., 1970, *Песме*, Нови Сад – Београд.
 мр п; нп — Ракић, М., 1970, *Песме*, Нови Сад – Београд; 1912, *Нове њесме*, Београд.
 бт вс — Тимотијевић, Б., 1958, *Велики сџавач*, Београд.
 ту п — Ујевић, Т., 1937, *Песме*, Београд.
 аш п — Шантић, А., 1971, *Песме*, Нови Сад – Београд.

Литература

- Апресян 1995²: **Апресян, Јо. Д.** Лексическая семантика. – Синонимические средства языка. – Избранные труды том I. – Москва: Восточная литература РАН. – 472 с.
 Драгичевић 1996: **Драгичевић, Р.** О правим именичким и придевским антонимима. – Ип: Јужнословенски филолог. – Београд. – Бр. 52. – С. 25–39.
 Кожина 1977: **Кожина, М. Н.** Стилистика русского языка. – Москва: Просвещение. – 223 с.
 Лайонз 1978: **Лайонз, Дж.** Введение в теоретическую лингвистику. – Москва: Прогресс. – 544 с.
 Лотман 1976: **Лотман, Ј. М.** Структура уметничког текста. – Београд: Нолит. – 398 с.

МИЛОСАВ Ж. ЧАРКИЋ

214

- Марковић 1994: **Марковић, Р.** О неправим антонимима на материјалу Вукових пословица. – In: Јужнословенски филолог. – Београд. – Бр. 50. – С. 209–218.
- Новиков 1984: **Новиков, Л. А.** Русская антонимия и ее лексикографическое описание. – In: Словарь антонимов русского языка М. Р. Львова. – Москва: Русский язык. – 384 с.
- Пономарів 2000: **Пономарів, О.** Стилистика сучасної української мови. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан. – 248 с.
- Розенталь 1987: **Розенталь, Э. Д.** Практическая стилистика русского языка. – Москва: Высшая школа. – 399 с.
- Сырбу 1975: **Сырбу, Р.** Семный анализ антонимов (методический аспект). – In: Русский язык за рубежом. – Москва. – № 5. – С. 82–91.
- Тошовић 1995: **Тошовић, Б.** Стилистика глагола. – Wuppertal: Lindenblatt. – 539 с.
- Ханпира 1972: **Ханпира, Эр.** Окказиональные элементы в современной речи. – In: Стилистические исследования. – Москва: Наука. – С. 245–317.
- Норкин 1959: **Норкин, G. M.** *The Journals and Papers*, London, s. 233.
- Чаркић 1995: **Чаркић, М. Ж.** Фоностилистика стиха. – Београд: Научна књига; Институт за српски језик САНУ. – 250 с.

 Stika 2003